

DESPRE LUCIAN BLAGA, *CUM IRA ET STUDIO*

MARIN DIACONU*

ON LUCIAN BLAGA, *CUM IRA ET STUDIO*

ABSTRACT: The philosophical criticism is an important subject of research for the historian of philosophy in his attempt to identify the influences for a philosophical conception. Moreover, the philosophical criticism helps the historian to appreciate the immediate reception of a certain philosophical work. This paper presents some of the philosophical criticism addressed to Lucian Blaga's philosophy. It shows the negative criticism and the general disproof of several Romanian philosophers and cultural personalities to Lucian Blaga's philosophy.

KEYWORDS: philosophical criticism; Lucian Blaga; D.D. Roșca; Paul Costin-Deleanu; Anton Dumitriu; Dumitru Isac.

Toate se nasc din luptă. Cele opuse se acordă și din cele discordante rezultă cea mai frumoasă armonie.
(Heraclit, Fragmentul B 8)

Filosof este creatorul original pe podișul înalt, teoretico-speculativ al spiritualității. Toți ceilalți: profesorul de filosofie, cercetătorul pe câmpul filosofic, istoricul filosofiei, criticul filosofic sau publicistul filosofic sunt simpli comentatori, cu anume roluri. Profesorul de filosofie are ca obiectiv formarea unei conștiințe filosofice, instructive și educative pentru tânăra generație în edificare spirituală, fie ea chiar filosofică. Și filosofii importanți sau chiar creatorii de sisteme filosofice au fost, în adolescență și în tinerețe, elevii unor profesori. Când profesorul este și mare creator, se poate naște o școală filosofică. Și studentul începător în ale filosofiei știe cine i-a fost profesor lui Platon sau lui Aristotel, lui Rădulescu-Motru ori lui Constantin Noica.

Cercetătorul în câmpul filosofic apare relativ târziu, de-abia în epoca contemporană, când statul se arată și mai interesat de fenomenul filosofic. El ia în studiu o problemă de tip și formă filosofică, manifestată în diversele domenii ale filosofiei sau în disciplinele cu caracter filosofic. Unii dintre cercetători se specializează în istoria filosofiei universale, în istoria filosofiei străine sau în istoria filosofiei comunitar autohtone. Iar dintre aceștia, unii merg înspre filosofia comparată.

În fapt real societal, este o profesie ca oricare alta, cu un specific bine conturat.

Istoricul filosofiei are ca obiect al investigației fenomenologia istorică a gândului teoretico-speculativ. El poate fi profesor sau cercetător al cărui rod se întrupează în articol, studiu, monografie, manual sau tratat în specialitate.

* Universitatea Politehnica, București

Criticul filosofic este cel mai răspândit personaj și în același timp mai nici unul dintre criticii filosofici nu vrea să rămână doar critic filosofic. Fiecare aspiră să fie creator sau cel puțin cercetător și în cel mai rău caz doar profesor – fie acesta și universitar.

Dacă în domeniul literaturii sunt prea mulți critici literari – este adevărat, mai puțini decât creatori – și prea puțini istorici literari, în domeniul filosofiei fiecare se vrea creator și până la urmă se mulțumește cu statutul profesional de profesor sau cercetător.

Este adevărat, mai toți profesorii, cercetătorii sau istoricii filosofiei sunt și critici filosofici; îndeosebi la începutul activității filosofice ori, arar, spre sfârșitul ei.

Nu se poate face o delimitare suficient de clară, evidentă între criticul filosofic și publicistul filosofic. Ambii se manifestă în viața filosofică a momentului și au ca obiect al reflecțiilor, al popularizării ori al propagandei creația filosofică recent instituită. Dacă criticul filosofic invocă filosofia, metafilosofia sau istoria filosofiei, publicistul filosofic îndeobște comentează eseistic sau în forma recenziei, a rezumării, a popularizării ori chiar a vulgarizării filosofice.

În planul românesc, Petru Manoliu a fost un bun critic filosofic în momentul spiritual interbelic. Iar publiciști filosofici au fost și sunt destul de mulți, încât nu amintesc aci nici un nume.

Desigur, și profesorul, sau cercetătorul, ori istoricul filosofiei și chiar criticul filosofic poate fi și el creator – într-un al doilea plan valoric și istoric.

Din mulțimea creatorilor filosofici se detașează, în prim-plan, creatorii de sisteme filosofice. Ei sunt cei mai promovați prin universități și institute de cercetare. Iar editurile și publicistica acordă prioritate noutății filosofice, vieții filosofice reale a momentului. În cazul celor universali și al celor de prim-plan în filosofia comunitar națională, în funcție de evoluția problematicii, a limbajului filosofic ori a împrejurărilor ideologice, la câteva decenii, se resimte nevoia spiritual-filosofică a reeditărilor ori a unor noi traduceri.

În istoria filosofiei românești, într-o evoluție istorică de patru veacuri, cu o intensificare a promovării și a filosofării în epoca modernă și în cea contemporană, s-au instituit patru mari sisteme filosofice: cel al lui Vasile Conta, cel al lui C. Rădulescu-Motru, cel al lui Lucian Blaga și cel al lui Constantin Noica. Personal, nu împărtășesc opinia că și Mircea Florian ar fi creatorul unui sistem filosofic. În genere, și istoricii filosofiei – ca și mama cu puiul ei de cioară... – au tendința firească – și, deci, explicabilă – de a supraevalua concepția filosofică a gânditorului de care se ocupă mai intens. Căci, ei înșiși se obiectivează în filosoful-obiect pe care îl valorizează.

Iar ca mari profesori, până acum, îi avem pe Titu Maiorescu și Nae Ionescu – cel din urmă, și singurul creator de școală filosofică.

Dintre cei patru creatori de sisteme filosofice românești îl detașez acum pe Lucian Blaga. Unii îl consideră ca cel mai mare dintre cei patru mari români. Nu împărtășesc opinia. Îl detașez, totuși, pentru că, alături de marea lui creație stă – în istoria filosofiei noastre – și ampla și intensă lui contestare, înfăptuită de importanți gânditori români.

Prea puțin s-a scris împotriva filosofiei lui Conta. Rădulescu-Motru a avut parte de puține opuneri, instituite în anume publicații, atunci când a îmbogățit conținutul *Personalismului energetic* cu regionalizarea filosofică înspre modelul ontologic al românismului.

Iar Noica a fost prea puțin contestat, atât în etapa clasică a filosofiei noastre, aceea de până în 1947, cât și în aceea dintre 1964–1987, precum și în ultimele trei decenii.

Fiecare creator de sistem filosofic este creatorul unei lumi filosofice proprii. Contemporanii – profesori, cercetători, istorici, critici sau publiciști, cărora li se asociază sau disociază publicul cititor, opinia publică filosofică – aplaudă ori huiduie pe creator, în modalități suficient de diverse, bogat diversificate.

Or, cel mai aplaudat și îndeosebi cel mai contestat – de către profesioniști ai domeniului – dintre creatorii noștri de sisteme filosofice a fost Lucian Blaga. El a fost aplaudat pentru profunzimea gândirii și forma filosofic-literară a creației filosofice. A fost aplaudat – și pe plan filosofic – întrucât este și un mare poet, cunoscut de un mare număr de profesori, istorici, critici, publiciști și cititori.

Despre concepția filosofică a lui Lucian Blaga s-au scris câteva cărți, multe sute de studii, articole, cronici, recenzii sau note. Desigur, cele mai importante sunt cărțile și tezele de doctorat, întrucât fiecare dintre ele este rodul meditării îndelungate, prin luni și chiar ani de-a rândul ale unor profesioniști ai domeniului.

În ordinea cronologică a cărților, acestea sunt:

Vasile Băncilă, *Lucian Blaga. Energie românească*, Cluj, Tipografia Cartea Românească, 1938, IV + 166 p. („Gând Românesc”)

Ovidiu Drîmba, *Filosofia lui Blaga*, București, Editura Cugetarea-Georgescu-Delafraș, 1944, 192 p.

Dumitru Micu, *Estetica lui Lucian Blaga*, București, Editura Științifică, 1970, 215 p. („Colecția de estetică”)

Alexandru Tănase, *Lucian Blaga – filosoful poet, poetul filosof*, București, Editura Cartea Românească, 1977, 480 p.

Ion Mihail Popescu, *O perspectivă românească asupra teoriei culturii și valorilor (Bazele teoriei culturii și valorilor în sistemul lui Lucian Blaga)*, București, Editura Eminescu, 1980, 328 p.

Lucian Blaga – Cunoaștere și creație. Culegere de studii, coordonatori Dumitru Ghișe, Angela Botez, Victor Botez, București, Editura Cartea Românească, 1987, 579 p.

Dimensiunea metafizică a operei lui Lucian Blaga. Culegere de texte din și despre opera filosofică, introducere, comentarii și antologare Angela Botez, București, Editura Științifică, 1996, 384 p.

Florică Diaconu, Marin Diaconu, *Dicționar de termeni filosofici ai lui Lucian Blaga. Introducere prin concepte*, București, Editura Univers Enciclopedic, 2000, 348 p.

(Precizez că n-am făcut ordine în fișele care înregistrează tezele de doctorat, întrucât n-am lucrat și nu am în proiect o bibliografie filosofică Blaga.)

Cărților amintite li se alătură două cărți polemice: Dan Botta, *Cazul Blaga* (1941), și Dumitru Stăniloae, *Poziția lui Lucian Blaga față de creștinism și de ortodoxie* (1942; reeditată, 1993).

Se cuvine a menționa și cartea din 1963 lui Ovid S. Crohmălniceanu, *Lucian Blaga*, o „monografie prin evitare”, cum i-a pus o etichetă Mihai Ungheanu.

Demne de atenția istoricului filosofiei autohtone sunt, alături de monografia, studiile apărute în tratatele și manualele de istoria filosofiei românești, de la cel al lui Nicolae Bagdasar (1940), prin cel al lui Alexandru Posescu din vol. colectiv *Istoria gândirii sociale și filosofice în România* (1964), la manualul lui Gh. Al. Cazan (1975, 1984).

Valorizări pozitive ale scrierilor filosofice ale lui Lucian Blaga, de-a lungul deceniilor, au înfăptuit (în ordinea cronologică): Emil Cioran (1931), Constantin Noica (1934, 1938 ș. a.), Mircea Vulcănescu (1934), Ion Petrovici (1937), Grigore Popa (1934 ș. a.), Vasile Vetișanu (1967), Gheorghe Vlăduțescu (1968), Titus Mocanu (1970), Dumitru Ghișe (1972) ș. a.

Fără îndoială că istoricul filosofiei românești va face, după expunerea valorizatoare, istorică și critică a filosofiei lui Blaga, și critica criticii filosofice ce are ca obiect această viziune filosofică.

Interesul meu de-acum merge înspre critica negativă, înspre contestarea viziunii filosofice blagiene, în întregul ei sau pentru anume idei, dintr-o anumită lucrare. Această critică contestatoare merită atenția specială a istoricului filosofiei noastre întrucât cărțile, studiile, articolele sau cronicile de acest tip sunt scrise fie de gânditori originali – unii dintre ei, importanți filosofi –, de profesori, cercetători sau istorici ai filosofiei, fie de personalități culturale de prim-plan într-un domeniu sau altul al culturii. Din prima categorie sunt de amintit: D.D. Roșca, I. Brucăr, Anton Dumitriu, C. Rădulescu-Motru, Alexandru Posescu, Dumitru Isac, Paul Costin-Deleanu ori Petru. P. Ionescu sau Florian Nicolau; iar în cea de a doua categorie se aflat H.H. Stahl, Dumitru Stăniloae, Dan Botta, Nicolae Terchilă ș. a.

Dintre cei numiți mai înainte, mă voi opri, în paginile următoare, la criticile filosofice înfăptuite, în ordine cronologică, de: D.D. Roșca, Paul Costin-Deleanu, Anton Dumitriu și Dumitru Isac.

Primul dintre importanții filosofi români care valorizează deschiderea sistemului filosofic al lui Lucian Blaga prin *Eonul dogmatic* (1931) este D.D. Roșca. Tipărirea studiului blagian începuse în decembrie 1930 în „Gândirea” și continuă lunar, în fiecare număr, până în martie 1931, pentru ca în primăvara aceluiași an să apară în carte.

Curând după apariția cărții, D.D. Roșca scrie un amplu studiu-cronică și îl tipărește în „Viața Românească”, cu titlul *Despre o istorie a inteligenței (Încercare de lărgire a noțiunii de „rațional”)*¹. (Studiul este inclus de autor în vol. *Linii și*

¹ *Viața Românească*, an XXXIII, nr. 7–8, iulie–august 1931, pp. 89–113.

figuri (1943) și reluat în *Studii și eseuri filosofice* (1970), cu titlul *Rațional și irațional*. Din cele 30 de pagini ale studiului, mai mult de jumătate (18 p.) este cronică la *Eonul dogmatic*.)

Roșca pleacă de la constatarea că s-au scris multe istorii ale gândirii filosofice, care sunt, în fapt, istorii ale „problemelor de conținut”. Or, tânărul universitar clujean se întreabă, retoric, desigur, pregătindu-și astfel cititorul pentru ideea lui, dacă nu s-ar putea scrie și „o istorie a inteligenței”². Astfel, el mută accentul axiologic al valorizării istorice de pe conținut, de pe „istoria rezultatelor”, pe „căile și eforturile către aceste rezultate”³. Altfel spus, pe inteligență și inteligibilitate. Și trece în revistă, sintetic, contribuția lui Parmenide și, peste veacuri, acelea ale lui René Descartes și G.W.Fr. Hegel – spre a concluziona că este o „lărgire și o mlădiere continuă a inteligenței”⁴, adică un progres.

Or, mărturisește Roșca, asemenea reflecții i-au fost generate și stimulate de studiul lui Blaga apărut în serial în „Gândirea”.

Din primele rânduri, cronicarul scrie că acesta este un „frumos studiu, botezat, urât și evitabil, cu titlul de *Eon dogmatic*”⁵. După criticul filosofic, titlul adecvat și „adevărat” al studiului, ar trebui să fie „*Prolegomene pentru o filosofie dogmatică viitoare*”⁶.

D.D. Roșca recunoaște că autorul *Eonului dogmatic* este un „dialectician stăpân pe toate resursele artei sale”⁷, astfel că „teza dogmatică este susținută de autorul ei cu o rară suplețe de gândire și cu o supremă precizie logică”⁸. Asemenea caracterizări nu-l împiedică, dimpotrivă, îl stimulează să participe la „o discuție mai largă în jurul unei cărți care forțează stima oricărui spirit liber”⁹. În numele acestui spirit liber, al rațiunii dialectice și al prieteniei cu Blaga de până în acel moment, Roșca ridică îndoieli și obiecții în legătură cu câteva idei, îndeosebi în privința metodei dogmatice, a „dogmatizării” și a tensiunii dintre raționalizare și iraționalizare, dintre rațional și irațional. Astfel că, atunci când studiul și comentariul *Pentru o istorie a inteligenței* este preluat din „Viața Românească” (1931) și inclus în *Linii și figuri* (1943), autorul îi schimbă titlul în *Rațional și irațional*. În decursul unui deceniu, Roșca tipărise *Existența tragică* (1934), în care, să ne reamintim, un capitol este intitulat *Mitul raționalității integrale* – așa după cum în 1931 se ridicase împotriva „mitului iraționalității integrale”.

Citez și concluzia studiului-cronică: „S-ar putea ca teza fundamentală a *Eonului dogmatic* să se dovedească, prin problemele ce le pune, născătoare de

² D.D. Roșca, *Linii și figuri*, Sibiu, Editura „Țara”, 1943, p. 198.

³ *Ibidem*, p. 197.

⁴ *Ibidem*, p. 213.

⁵ *Ibidem*, p. 204.

⁶ *Ibidem*, p. 225.

⁷ *Ibidem*, p. 239.

⁸ *Ibidem*, p. 239.

⁹ *Ibidem*, p. 239.

adevăruri noi, chiar și în cazul când, dezvoltată în toate nuanțele și cu toată precizia pe care o comportă, s-ar arăta că a pornit dintr-o inspirație greșită: Istoria gândirii știe să numere, în cursul dezvoltării, multe erori fecunde...”¹⁰.

Atât i-a trebuit lui Blaga, ca bunul lui prieten din vremea studiilor liceale, universitar teologice și filosofice (de un an) la Viena să-i eticheteze lucrarea ca o „eroare fecundă”, pentru a o rupe definitiv, până la sfârșitul vieții – chiar și-n vremea când, pentru un deceniu, erau profesori în aceeași facultatea –, cu gânditorul raționalist dialectician din Săliștea Sibiului.

La începutul lui 1932, după ce despre *Eonul dogmatic* se mai pronunțaseră (în ordine cronologică): Nichifor Crainic („Gândirea”), Nicolae Roșu („Curentul”), Paul Zarifopol („Adevărul literar și artistic”), Pompiliu Constantinescu („Vremea”), Emil Cioran („Revista de filosofie”) sau Octav Suluțiu („Facla”), Paul Costin-Deleanu scrie o amplă cronică filosofico-teologică (de peste 15 p.), pe care o tipărește în trei numere consecutive ale revistei „Floarea de foc” (23, 30 ianuarie și 6 februarie 1932), sub forma unei scrisori deschise.

Tânărul critic este în temă, întrucât doar cu un an și câteva luni mai înainte susținuse, la Facultatea de Filosofie și Litere din București, teza de licență cu titlul *Dogmele ortodoxe și funcția filosofică*, în fața unei comisii al cărei președinte a fost C. Rădulescu-Motru.

Criticul-publicist se declară, în câteva locuri, în deplin acord cu anume idei din studiul lui Blaga și îndeosebi cu „frumusețea analizei”, spre a se delimita și opune tot mai hotărât față de idei centrale ale cărții.

Paul Costin-Deleanu simte necesitatea spiritual-ideatică să intervină în dezbateră cărții întrucât se consideră ca făcând parte din „aceeași familie istorică”¹¹; ceva mai mult, „până nu demult eram și din aceeași familie spirituală”¹². Poate că cel mai mult l-a hotărât să intervină, să se delimiteze ideatic de conținutul cărții lui Blaga, a fost faptul că a constatat că „opiniunile argumentate în studiul *Eonul dogmatic* interesează și orientează pe mulți din generația mea”¹³. Și mai intervine în discuție și întrucât nu se pronunță despre carte „profesorii de teologie «fundamentală»” și nici „filosofii academici”¹⁴.

Proaspătul absolvent cu studii filosofice îl vede pe Blaga ca: filosof, ca bun cunoscător al istoriei filosofiei și al curentelor filosofice din gândirea contemporană („modernă”). Îndoiala începe cu o mirare și sfârșește cu reproșul că autorul *Eonului dogmatic* „nu valorifică în nici un fel cuceririle școlii fenomenologice, care totuși stăpânește, indiscutabil, astăzi metafizica germană”¹⁵.

¹⁰ *Ibidem*, p. 240.

¹¹ Citez după vol. *Ideea Românească*, București, Editura Criterion, 2007, p. 182.

¹² *Ibidem*, p. 182.

¹³ *Ibidem*, p. 183, subl. mea.

¹⁴ *Ibidem*, p. 183.

¹⁵ *Ibidem*, p. 185.

După doar încă două pagini, „ca să se vădească și mai bine falsitatea viziunii” din *Eonul dogmatic*, cronicarul-corespondent trece în domeniul filosofiei religiei și al teologiei creștine. Și întrucât Blaga, prin lucrare, „încearcă *metodic* o dogmă nouă”, de îndată îl sancționează: „Este o înfruntare originală a cerului și un autentic moment de contrazicere a lui Dumnezeu însuși”¹⁶.

După Costin-Deleanu, „mințea și dogmele își au temeiul în Dumnezeu, care este dat în faptul spiritual al credinței. În timp ce, după concepția *Eonului dogmatic*, dogmele, ca și Dumnezeu, își află temeiul în mințea insului. Iar o *astfel de dogmă* este cale și *metodă optimă* a intelectului: *suprema filosofie*. Ea rămâne numai o disciplină și o unitate *între intelectuali*”¹⁷.

Pe parcursul a zece pagini, Paul Costin-Deleanu își argumentează opțiunea prin citate și comentarii la ele din: Grigore Palama, Philon, Nae Ionescu (*Curs de filosofie a religiei*), Nicolae Berdiaev, Rudolf Otto, Nicolae Arseniev ș. a.

Printre altele, Costin-Deleanu îi reproșează lui Blaga că nu ține seama de *revelație*, despre care autorul *Eonului dogmatic* scrisese că „termenul acesta, în esența sa, nu poate să intervină pentru noi în discuție”¹⁸.

Or, pentru Paul Costin-Deleanu, „*nu este conceptibilă dogma ca fapt actual metafizicește decât ca adevăr revelat*, ca fapt îndeplinit prin intervenția lui Dumnezeu către noi”¹⁹.

Decât că, prin acest răspuns, Costin-Deleanu părăsește terenul filosofic propriu-zis și trece în cel al filosofiei religiei și, prin ea, al teologiei, al religiei.

În cronică-scrisoare, autorul comentează doar idei din introducerea cărții lui Blaga. El intenționa să scrie o carte despre carte, spre a dovedi „falsitatea poziției și a atitudinii”²⁰.

În următorii câțiva ani, Costin-Deleanu intră mai activ în publicistică. În 1935–1937, el scoate revista „Idea Românească”, la care colaborează: Mircea Vulcănescu, Horia Stamatu, Arșavir Acterian, Eugen Ionescu, Traian Herseni, D.C. Amzăr, Mihail Vâlsan ș. a. Iar opțiunea politică îl duce până în Mișcarea Legionară; aici este director al „Axei” (1940–1941), după care destinul lui cultural se frânge.

Urmează, ca important gânditor care se delimitează de Lucian Blaga, filosoful și logicianul Anton Dumitriu, spirit de orientare raționalistă. Din păcate, textele sale despre filosofia lui Blaga nu au substanță filosofică. Este cultivat mai degrabă pamfletul. Două sunt textele importante privitoare la Blaga: „Filosofia mioritică”²¹ și „Un titan al confuziei: Lucian Blaga”²². Cred că nu se poate discuta serios despre o carte filosofică cu persiflări de genul: „Marele Anonim cântă din caval”...

¹⁶ *Ibidem*, p. 188.

¹⁷ *Ibidem*, pp. 188-189.

¹⁸ *Ibidem*, p. 189.

¹⁹ *Ibidem*, p. 189.

²⁰ *Ibidem*, p. 198.

²¹ Publicat în *Lumea Românească*, an I, nr. 26, 27 iunie 1937, p. 4.

²² Publicat în *Neamul Românesc*, an XXXIV, nr. 18, 24 ianuarie 1939, p. 1; nr. 19, 26 ianuarie 1939, p. 1.

În cel de-al doilea pamflet nu sunt discutate idei, ci doar sunt citate expresii din *Cunoașterea luciferică*. Ca să nu-l ironizez pe viitorul savant, autor al tratatului *Istoria logicii*, mă limitez să reproduc un citat mai amplu (cu riscul de a se supăra pe mine de-acolo de unde se află):

„S-au prăbușit de curând, în rușine și dispreț, preținși oameni de cultură. Nae Ionescu și Mircea Eliade. Am arătat, la timp, ce înseamnă improvizația culturală a acestor domni. Astăzi vom trata – cu mai multă blândețe, se înțelege – pe ilustrul «filosof» Lucian Blaga. Subiectul nostru de tristețe și de distracție în același timp este doar d-l Lucian Blaga. Vom da lectorilor materialul necesar să se întristeze, ca și noi, și să se înveselească, ca și noi. Să se întristeze că în țara românească un om de o incultură liniștită și filosofică patentă poate trece mare filosof și mare erudit. Să se înveselească, luând cunoștință de elucubrațiile, de comicăriile intelectuale ale d-lui Lucian Blaga.”²³

Se continuă cu expresii precum: „catastrofala genialitate a d-lui Lucian Blaga”; „ignoranță”; „scrie după ureche”; „filosofia mioritică, adică filosofia oilor”.

Spre a încheia astfel:

„Domnia-sa vrea o filosofie etnică, cu baze naționale, cu oi și cu baci mioritici. Să fi rămas cu aceasta, să fi rămas – vorba cântecului – fecior la oi; ce a căutat în filosofie?”²⁴

Îmi cer scuze pentru aceste citate.

Anton Dumitriu rămâne cel din *Istoria logicii*, din importantele lucrări de logică și cel din *Terra mirabilis*.

De o atenție specială s-a „bucurat” Lucian Blaga din partea lui Dumitru Isac. În decursul câtorva ani, între vara lui '38 și aceea a lui '44, Isac a tipărit peste o sută de pagini privitoare la filosofia lui Blaga. Începutul l-a făcut prin „Freamătul școalei”, cu un studiu de peste 30 de pagini, și l-a continuat în „Saeculum”, în „Revista de filosofie” și în „Bucovina literară”. Într-o altă modalitate va scrie Isac despre filosofia lui Blaga și în deosebi despre creația literară în ani '70–'71, prin „Tribuna”.

În studiul din „Freamătul școalei”, încă de la început, Isac precizează că încearcă

„[...] o expunere a teoriei lui Blaga asupra cunoașterii *privind în mod critic această teorie*, interesându-ne de valoarea cognitivă a elementelor noi aduse de ea în spațiul epistemologic.”²⁵

Criticul filosofic reușește o bună și amplă rezumare a concepției desfășurate în *Trilogia cunoașterii*. Ici, colo, avansează „câteva observații critice”, gândite: ca

²³ *Ibidem*, p. 1.

²⁴ *Ibidem*, p. 1.

²⁵ Dumitru Isac, „*Lucian Blaga, teoretician al cunoașterii*”, în *Freamătul școalei*, an IV, nr. 5–6, mai–iunie 1938, p. 200.

„niște reflexii personale”²⁶. Așa, spre exemplu, el distinge între metafizician și teoretician și crede că „metafizicianul Blaga a luat-o cu mult înaintea teoreticianului cunoașterii”²⁷.

Înspre o concluzie finală, Isac precizează:

„Recunoaștem mai întâi, cu plăcere, că lectura operelor de care ne-am ocupat nu ne-a inspirat numai obiecții și dificultăți. Dimpotrivă, mărturisim că subscriem încă o dată cuvintele cu care am început acest articol și subliniem că am rămas cu mare admirație pentru luciditatea logică la lumina căreia sunt tratate problemele, dar că în anumite puncte metafizicianul a luat-o cu mult înaintea teoreticianului cunoașterii; graba de a construi a adus o reală debilitate a unor încheieturi ale sistemului. Nu trebuie să se uite nici un moment că problemele discutate sunt, toate, de natură să încerce din plin marginile puterilor de înțelegere ale minții omenești și că obiecțiile la care poate fi supusă metafizica lui Blaga și criteriile lor se pot aplica, în diferite măsuri, tuturor încercărilor speculative.”²⁸

Și doar peste câteva rânduri, revine: „ne aflăm în fața unei minți de rasă, a unui spirit metafizic cu o neobișnuită elasticitate, cu eminente și uimitoare virtuți de pătrundere speculativă”²⁹.

Abuzez de bunăvoința cititorului, cu finalul studiului:

„Metoda propusă de Blaga am crezut că prezintă evidente dificultăți, cari o fac improprie unei reale transcenderi. De aceea, în concluzie ultimă și în urma motivelor arătate la locul lor în decursul acestor pagini, nu putem subscrie marile speranțe puse în metoda minus-cunoașterii, în toate cele trei opere. Dorința noastră ultimă ar fi totuși ca această frumoasă și totodată profundă încercare de gândire filosofică născută pe plaiuri românești să îndemne spiritele tinere la mai mult decât o imitație formală cameleonică: la împlinirea lipsurilor ei și la cercetarea izvoarelor ce ea le deschide.”³⁰

Treptat, în studii, articole sau însemnări următoare, Dumitru Isac mută tot mai mult accentul de pe valorizarea pozitivă înspre și în delimitări critice.

Când, peste doi ani, scrie o cronică filosofică la *Diferențialele divine*, își subintitulează cronică: „Considerații critice”, și o îndreaptă către „Revista de filosofie”³¹.

Cronica începe cu o amplă și pozitivă valorizare:

„Sistemul de gândire căruia Lucian Blaga și-a dăruit de multă vreme activitatea sa filosofică se bucură în cercurile noastre culturale de o mare și aproape unanimă admirație. Faptul se datorește, într-o bună măsură, unor incontestabile și neobișnuite calități de scriitor și de gânditor cu care este dotat

²⁶ *Ibidem*, p. 208.

²⁷ *Ibidem*, p. 209.

²⁸ *Ibidem*, p. 229.

²⁹ *Ibidem*, pp. 229–230.

³⁰ *Ibidem*, p. 231.

³¹ Aici avea să apară în vol. XXV, nr. 2, aprilie–iunie 1940, pp. 193–199.

autorul. E destul să amintim aici farmecul unui stil fără pereche – dovadă evidentă că ne aflăm în fața unui talent de inepuizabile resurse de expresie – și apoi acel spirit constructiv de o ingeniozitate surprinzătoare, propriu și indispensabil oricărui elan spre sinteză metafizică. Mai intervine, desigur, și împrejurarea că marele nostru cugetător a apărut în același timp pe culmile altor domenii ale culturii – în teatru, ca și în poezie –, cu o egal de masivă fecunditate și impunând tuturor aceeași înaltă autoritate. Astfel că, privit prin oricare din multiplele perspective din care s-a dăruit culturii noastre, Lucian Blaga este considerat un fenomen primordial, ocupând cu bogăție și cu răsunet un loc de seamă în contemporaneitate.”³²

Și totuși, rândul următor începe cu „totuși”...:

„Totuși, gândirea sa filosofică, distilată de tot ce însemnează forță de expresie sau multicoloră haină metafizică și privită cu un ochi critic integral, a trebuit să sufere tăișul unor aspre obiecții privind nu atât elemente de amănunt sau de formulare, cât structura logică de ansamblu a sistemului.”³³

Printre obiecțiile ridicate de Isac se află: „ia arbitrarul drept principiu de filosofare”³⁴; „contradicția dintre cenzură și Marele Anonim”; „teoria cunoașterii vine în vădit conflict cu metafizica”³⁵; „grava antropomorfizare a Marelui Anonim. [...] Antropomorfizare nepermisă și fără sens”³⁶.

„Marele Anonim e făcut deci după chipul și asemănarea omului, e creație artistică fără nici o valoare filosofică, pentru că însăși concepția gnoseologică aparținând aceluiași autor îi interzice plăsmuirea unei asemenea existențe.”³⁷

Pentru alte vreo 10 cronici și însemnări, vezi: D. Vatamaniuc, *Lucian Blaga. 1895–1961. Biobibliografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, indice de nume: Isac Dumitru, p. 731.

Lucian Blaga însuși susține valoarea criticii filosofice în genere. În fond, el însuși este o conștiință critică. Așa cum, de altfel, sunt toți marii și chiar și cei mai mici creatori.

În fapt fundamental, prin mutarea accentului pe dimensiunea constructivă, implicit gânditorul se delimitează de toate celelalte viziuni filosofice, chiar și de acelea care îl înrăușesc cu o anume problematică, soluționare sau soluție. Chiar și atunci când face filosofie cu istoria filosofiei, cum mărturisește Constantin Noica.

Critica filosofică aduce un spor de conștiință.

„Să facem loc cât mai mult criticei! Să facem loc cât mai mult metafizicei. Lozincile, deși opuse” – își continuă gândul Blaga în *Diferențialele divine* –,

³² *Ibidem*, p. 193.

³³ *Ibidem*, p. 193.

³⁴ *Ibidem*, p. 194.

³⁵ *Ibidem*, p. 197.

³⁶ *Ibidem*, p. 199.

³⁷ *Ibidem*, p. 199.

„ar putea să se țină reciproc în echilibru, împrumutând preocupărilor spirituale o tensiune de boltă. Fie popasurile, făcute pentru dobândirea unei depline lucidități, tot atâtea prilejuri de nou și iarăși nou avânt constructiv!”³⁸

Monografistul filosofic al lui Blaga depistează și evidențiază atât înrâuririle din – cât și delimitările față de – toți ceilalți gânditori, iar în cazul sistemului filosofic, de marii filosofi universali și autohtoni.

Uneori înrâuririle sunt implicite. Dau un exemplu sintetic. Se știe că Blaga n-a fost kantian, deși și-a deschis sistemului filosofic cu *Trilogia cunoașterii*. Și totuși, clasicelor întrebări kantiene: ce pot ști?; ce trebuie să fac?; ce-mi este îngăduit să sper? – el dă un răspuns prin întreg sistemul filosofic propriu, sintetizat în:

„Examenul atent și stăruitor al culturii noastre populare ne-a dus la concluzia reconfortantă despre existența unei matrici stilistice românești. Latențele ei, întrezărite, ne îndreptăcesc la afirmațiunea că avem un înalt potențial cultural. Tot ce putem ști, fără temerea de a fi dezminții, este că suntem purtătorii bogați ai unor excepționale posibilități. Tot ce putem crede, fără de a săvârși un atentat împotriva lucidității, este că ni s-a dat să luminăm cu floarea noastră de mâne un colț de pământ. Tot ce putem spera, fără a ne lăsa manevrați de iluzii, este mândria unor inițiative spirituale, istorice, care să sară, din când în când, ca o scânteie, și asupra creștelor altor popoare.”³⁹

În fapt empiric, real, orice om care construiește o casă se desparte de casa părintească – sub varii motivații. Tot astfel și creatorul cultural, cel filosofic în particular. Iar marea creație filosofică poate plăsmui un palat filosofic, care este sistemul filosofic.

Deși evidențiază, speculativ, valoarea criticii filosofice, atunci când critica are ca obiect propriu-i sistem filosofic, Blaga spune că i s-au evidențiat „contradicții” (cu ghilimelele lui), fapt ce „nu e decât un semn de foarte juvenilă sterilitate a inteligenței critice”⁴⁰.

Sub privire psihologică, Lucian Blaga este – cu deplin temei – un orgolios. Doar că, adesea, împinge orgoliul până înspre vanitate...

Iar istoricul filosofiei trebuie să evidențieze vocația filosofică, strădania și talentul filosofic și literar.

³⁸ Lucian Blaga, *Diferențialele divine*, București, Editura Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”, p. 10.

³⁹ Lucian Blaga, *Spațiul mioritic*, în *Trilogia culturii*, București, Editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 258.

⁴⁰ *Diferențialele divine*, p. 8.